

БОДНАР О. В.

к. е. н., старший науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Національної академії аграрних наук

ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЛАТИЛЬНОСТІ СВІТОВИХ ЦІН

Викладено сутність поняття волатильності, розкрито вплив цього явища на продовольчу безпеку країни та дохідність сільськогосподарських товаровиробників, виявлено причини значної волатильності цін на ринку зерна України та її вплив на рентабельність виробництва зернових культур, проілюстровано синхронність коливань світових та внутрішніх цін на ринках основних видів зерна, проаналізовано стан та тенденції розвитку ринку зерна в Україні у 2014/15 МР в умовах значного зниження світових і внутрішніх цін, виявлено вплив девальвації національної валюти на цінову динаміку внутрішнього ринку зерна, прогнозовано цінові очікування щодо основних видів зернових культур, розкрито критичну ситуацію на ринку продовольчого зерна у 2014/15 МР, зокрема щодо його якісної структури, високих темпів експорту, низького рівня запасів у державних операторів та низького рівня запасів в середині країни. Запропоновано систему заходів щодо уникнення загрози критичного вивезення продовольчого зерна за межі країни та управління ризиками, пов'язаними з високою волатильністю цін в сільськогосподарському виробництві, зокрема в зерновому.

Ключові слова: зерно, пшениця, ячмінь, кукурудза, ціна, волатильність, внутрішній ринок, світовий ринок, економічна ефективність.

БОДНАР О. В.

к. э. н., старший научный сотрудник
Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»
Национальной академии аграрных наук

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ РЫНКА ЗЕРНА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ВОЛАТИЛЬНОСТИ МИРОВЫХ ЦЕН

Изложена сущность понятия волатильности, раскрыто влияние этого явления на продовольственную безопасность страны и доходность сельскохозяйственных товаропроизводителей, выявлены причины значительной волатильности цен на рынке зерна Украины и ее влияние на рентабельность производства зерновых культур, проиллюстрирована синхронность колебаний мировых и внутренних цен на рынках основных видов зерна, проанализированы состояние и тенденции развития рынка зерна в Украина в 2014/15 МГ в условиях значительного снижения мировых и внутренних цен, выявлено влияние девальвации национальной валюты на ценовую динамику внутреннего рынка зерна, спрогнозированы ценовые ожидания по основным видам зерновых культур, раскрыта критическая ситуация на рынке продовольственного зерна в 2014/15 МГ относительно его качественной структуры, высоких темпов экспорта, низкого уровня запасов у государственных операторов и низкого уровня запасов внутри страны. Предложена система мероприятий по предотвращению угрозы критического вывоза продовольственного зерна за пределы страны и управления рисками, связанными с высокой волатильностью цен в сельскохозяйственном производстве, в частности в зерновом.

Ключевые слова: зерно, пшеница, ячмень, кукуруза, цена, волатильность, внутренний рынок, мировой рынок, экономическая эффективность.

BODNAR O. V.

candidate of economical sciences, senior scientist
National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics"
of National Academy of Agrarian Sciences

FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN GRAIN MARKET IN TERMS OF WORLD PRICES VOLATILITY

There are expounded the essence of volatility, revealed its impact on food security and profitability of agricultural producers/ There are founded significant causes of price volatility in the Ukraine's grain market and its impact on the profitability of grains. The article is illustrated synchronicity fluctuations in world and domestic prices in the markets of the main types of grain. There is outlook of grain market Ukraine in 2014/15 MY in terms

of significantly lower prices. The author investigated the effects of devaluation on the price dynamics of domestic grain market, offered forecasts for the price situation on the main types of grain. There is revealed the critical situation on the market of food grains in 2014/15 MY particular for its qualitative structure, high rates of exports, low stocks in the public operators and low inventory levels in the country. There is proposed a system of measures to avoid the threat of critical food grains export from the country and risk management associated with high price volatility in agricultural production, particularly in the grain.

Keywords: grain, wheat, barley, corn, price volatility, the domestic market, world market, economic efficiency.

olga_bodnar@mail.ru

Постановка проблеми. Нарощення експорту зернових культур має безперечно надзвичайно важливе значення для аграрного сектору нашої держави та економіки в цілому. Україна в останні роки стала одна з найбільших гравців на світовому ринку зерна. Крім того завдяки експорту забезпечуються значні валютні надходження в середину країни, розвантажуються внутрішній ринок від надлишкової пропозиції. Проте, з іншого боку, за умов значного вивезення зернових, що є джерелом концентрованих кормів для тваринницької галузі, Україна продовжує імпортувати тваринницьку продукцію, та рівень споживання продуктів харчування тваринного походження населенням далекий від норм, що забезпечують здорове та повноцінне харчування людини. Проблемою виступає те, що в Україні відсутня дієва диверсифікація напрямів використання виробленого зерна, що забезпечувало б стабілізацію внутрішнього ринку. Як наслідок високий рівень волатильності цін на зернові культури на світовому ринку знаходить відображення в динаміці внутрішніх цін з досить високою точністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ціноутворення та формування витрат на аграрну продукцію, дослідження внутрішніх та зовнішніх аспектів конкурентоспроможності продукції АПК, паритетності економічних відносин сільського господарства та суміжних галузей АПК вивчалися у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Боева В.Р., Борхунова М.А. [1], Грищенко О.Ю. [2], Лупенка Ю.О. [2], Макаренко П.М. [3], Мессель-Веселяка В.Я. [2], Лукінова І.І. [4], Пасхавера Б.Й. [5], Саблука П.Т. [6], Сагайдака Е.А., Серкова А.Ф. [7], Ушачова І.Г. [8], Шпичака О.М. [9] та інших [10]. Проте існує потреба подальшого дослідження галузевих ринків в умовах глобалізації та волатильності цін на світовому ринку, їх впливу на дохідність безпосередніх зерновиробників.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу волатильності цін світового ринку зерна на функціонування внутрішнього ринку та дохідність товаровиробників зернових культур, оцінка перспективи розвитку ринку зерна у сезоні 2014/15 МР, що характеризується значною волатильністю цін.

Виклад основного матеріалу дослідження. В науковій літературі під ціновою волатильністю розуміють ступінь зміни цін за певний проміжок часу [11, 12 с. 26]. Слід зауважити, що за умов ринкової економіки, де формування ціни відбувається під впливом попиту і пропозиції, цінова волатильність є закономірним явищем, що забезпечує функціонування самого ринку. Проте, коли волатильність є високою, це має негативний вплив на продовольчу безпеку країни у випадку низької купівельної спроможності населення та зменшує дохідність сільськогосподарських товаровиробників.

В умовах високих та волатильних цін на зернові культури перед державою постає дві важливі задачі: вжити заходів щодо соціального захисту населення з низькими доходами та створити умови для безпосередніх товаровиробників зерна, щоб отримати найбільшу вигоду від високих цін на ринку. Оскільки за високої волатильності цін безпосереднім товаровиробникам складно приймати рішення щодо побудови своєї маркетингової політики, короткострокової та довгострокової стратегії розвитку власного підприємства через неспроможність оцінки прогнозного рівня цін. Крім того волатильність цін веде до виникнення невизначеності у всьому ланцюгу виробництва продовольчих товарів від сировини до кінцевої продукції, змушує учасників ринку не робити великі інвестиції через ризикованість, які б дозволили підвищити продуктивність та розширювати виробництво та

торгівлю [12, с.60].

Враховуючи експортну спрямованість вітчизняного зернового ринку, цінова ситуація на ньому знаходиться в значній залежності від кон'юнктури світового ринку. Це обумовлено значними обсягами експорту зернових культур. Зокрема у 2012/13 МР було вивезено 7,2 млн тонн пшениці (45,6% обсягу валового збору), 2,1 млн тонн ячменю (30,4%), 13,7 млн тонн кукурудзи (65%). Це формує значну залежність ситуації на внутрішньому ринку від динаміки світових цін. Зокрема, позитивні прогнози, значні обсяги валових зборів та перехідних запасів зерна у світі сформували понижувальну динаміку світових цін на початку 2014/15 МР. Особливо це чітко проявилось на ринку кукурудзи, що має прояв уже два роки поспіль (рис. 1).

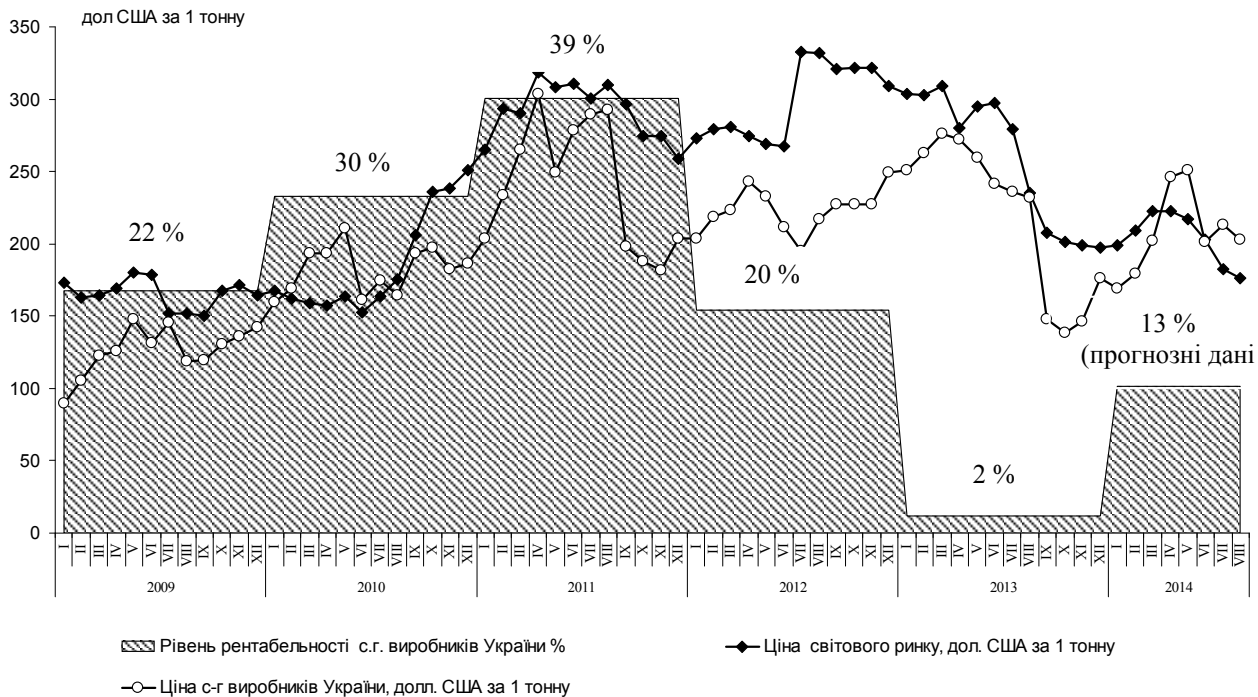

Рис. 1. Залежність дохідності виробників кукурудзи в Україні від рівня світових цін

Так, у липні – серпні 2013/14 та 2014/15 МГ знижувальна цінова динаміка на світовому ринку кукурудзи та високий урожай всередині країни зумовили обвал цін на внутрішньому ринку. Як наслідок, проявляється залежність дохідності безпосередніх товаровиробників зернових культур від цінової кон'юнктури світового ринку. Зокрема у 2013 р. рентабельність виробництва і реалізації кукурудзи зменшилася до критичного рівня 2%.

На ринку пшениці у 2012/13 МР незначні коливання цін на світовому ринку відобразилися значно більшою понижувальною тенденцією цін на внутрішньому ринку, що зумовлена великим обсягом валового збору та зниженням попиту на пшеницю на світовому ринку. Слід відмітити, що існування стабільного попиту на продовольчу пшеницю на внутрішньому ринку певною мірою зменшує вплив світового ринку та амплітуду цінових коливань порівняно з іншими видами зернових та відповідно підвищує його конкурентоспроможність порівняно з іншими видами зернових. Щодо ячменю, то порівняно нижча питома вага його експорту у виробництві та більша збалансованість внутрішнього попиту та пропозиції на ринку цієї культури зумовила меншу залежність від коливань цін на світовому ринку ячменю. Цінова динаміка цих зернових культур визначається також впливом внутрішнього ринку на цінову кон'юнктуру світового ринку. Оскільки Україна, є одним з найбільших експортерів зернових, експортні поставки зумовлюють збільшення пропозиції на світовому ринку, що, в свою чергу, сприяє зниженню світових цін, що негативно впливає на кон'юнктуру вітчизняного ринку.

Тому вважаємо, що бачення подальшого розвитку ринку зерна через півтораразове

нарошення експорту є дещо дискусійним. Подальше збільшення виробництва зернових вимагає додаткових фінансових вкладень у галузь, що призводить до збільшення виробничих витрат як на одиницю площі, так і на одиницю продукції. За умов високої волатильності цін на зерновому ринку це призводить до критичного зниження доходності товаровиробників зерна. Так, у 2013 році, коли було зібрано один з найбільших валових зборів, рентабельність виробництва і реалізації зернових складала лише 1,5%, зокрема пшениці – 2,4%, кукурудзи – 1,5%, ячменю – 0,6%.

У 2014/15 МР зниження цін на зерновому ринку, гострий дефіцит фінансових ресурсів у товаровиробників для здійснення осінньо-польових робіт через відсутність кредитування, значне здорожчання матеріальних ресурсів, нестабільність курсу національної валюти створюють загрозу труднощів із формуванням урожаю наступного маркетингового року.

Слід підкреслити, що формування пропозиції на ринку зерна у 2014/15 МР відбувається в умовах високого урожаю зернових культур. За попередніми даними валовий збір пшениці складає 23,3 млн тонн, ячменю – 8,9 млн тонн, що відповідає одним з найбільших їх обсягів. За даними Держкомстату України станом на 13 жовтня 2014 року зерно кукурудзи зібрано на 50% запланованих площ у обсязі 11,8 млн тонн. У поточному сезоні прогнозується зібрати 30,1 млн тонн цієї культури, що є практично на рівні минулого року (табл. 1).

Таблиця 1

**Прогнозний баланс основних видів зернових культур у 2014/15 МР, тис. тонн
(станом на жовтень 2014 року)***

Стаття балансу	Всього зернових	Види зернових		
		пшениця	ячмінь	кукурудза
Загальна пропозиція	72519,1	26851	9860	33103
Запаси на початок року	7883	3474	936	2970
Виробництво	64421	23332	8916	30078
Імпорт	215	45	8	55
Загальний попит	63170	23610	9025	28540
Внутрішній попит	26730	11520	4760	8720
Фонд споживання	6580	5250	60	170
Насіння	2800	1500	750	250
На корм худобі та птиці	15600	4470	3400	7500
Переробка на нехарчові цілі	1750	300	550	800
Наявність зерна на зберіганні в Аграрному фонді та ДПЗКУ на жовтень 2014 року	2375	1400/ продовольчої 998	752	0,7
Втрати	1440	390	165	820
Експорт	35000	11700	4100	19000
в тому числі станом на 10 жовтня 2014 року	9816	5807/ продовольчої 4235	3062	818
Запаси на кінець року	9349	3241	835	4563

* без урахування території АПК Крим

Зміни обсягів перехідних запасів зернових на початок 2014/15 МР варіюють залежно від виду зернових. Так, за даними Держкомстату України наявність пшениці у сільськогосподарських підприємствах та підприємствах, що займалися зберіганням та

переробкою зерна станом на 1 липня 2014 р. була на 46% менше ніж на аналогічну дату минулого року, ячменю та кукурудзи – більше на 3 та 25% відповідно.

Формування внутрішнього попиту на ринку зерна відбувається в порівняно стабільних обсягах, у 2014/15 МР прогнозується на рівні 26,7 млн тонн. У його структурі найбільшу питому традиційно займатиме фуражний фонд – 58%, або 15,6 млн тонн.

Обсяги експорту зернових культур прогноуються на рівні 35 млн тонн. Зокрема 11,7 млн тонн пшениці (50,1% обсягу валового збору), 4,1 млн тонн ячменю (46%), 19 млн тонн кукурудзи (63%). Слід відмітити, що темпи експорту зерна в цілому перевищують минулорічні, за винятком кукурудзи. Так, протягом липня – вересня 2014 року вивезено за межі країни 8,2 млн тонн зернових (на 38 % більше), з яких 4,5 млн тонн пшениці (на 29% більше), 3,0 млн тонн ячменю (на 80% більше) та 0,6 млн тонн кукурудзи (на 17% менше) (рис. 2).

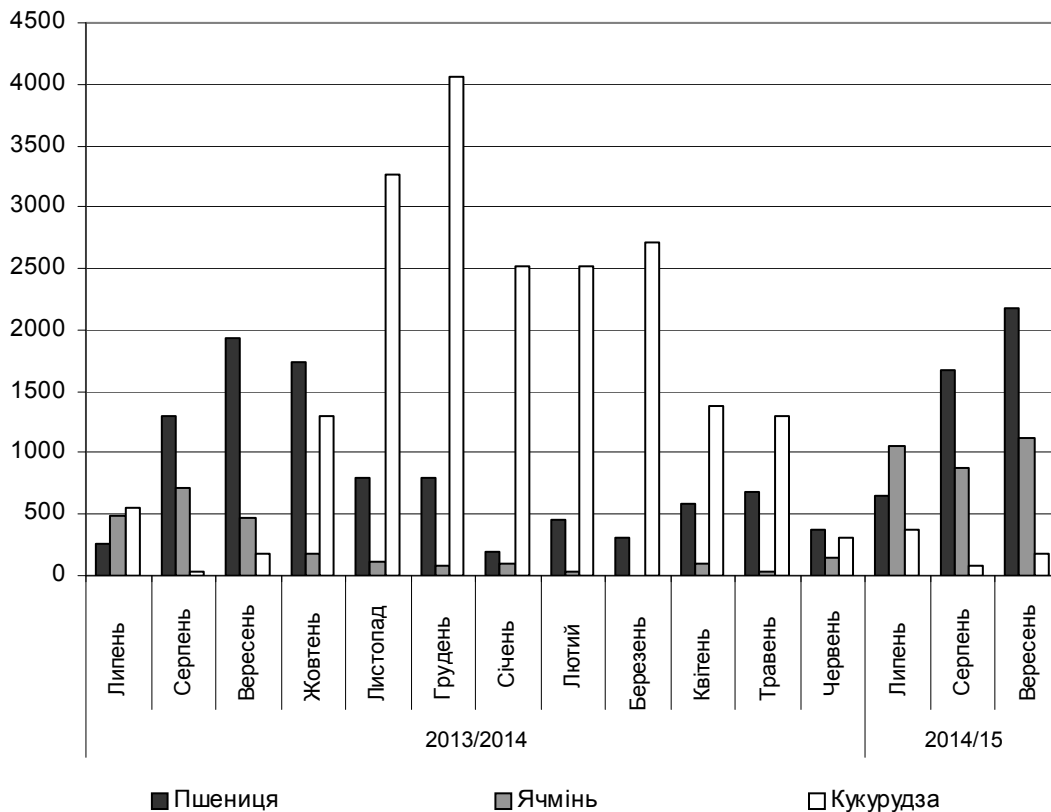

Рис. 2. Помісячні обсяги експорту основних видів зернових культур, тис. тонн

Курс національної валюти відносно долара США у поточному сезоні матиме значний вплив на цінову ситуацію, його падіння спричинило різновекторну динаміку цін у національній та іноземній валюті, що чітко проявилось у липні – серпні 2014 року на ринках зернових культур.

Станом на 1 жовтня 2014 року ціни на кукурудзу на внутрішньому ринку за умови поставки EXW знизилися до 1620 грн за 1 тону. Очікування високого урожаю кукурудзи в США будуть зумовлювати подальше зниження світових цін на цю культуру, що, в свою чергу, матиме свій вплив на вітчизняний ринок.

Незважаючи на досить високий урожай ячменю у 2014/15 МР та знижувальну цінову динаміку на світовому ринку, ціни внутрішнього ринку на початку сезону не зазнали значного падіння та у гривневому еквіваленті навіть зростали. Станом на 1 жовтня 2014 року внутрішні ціни на фуражний ячмінь за умови поставки EXW склали 2150 грн за 1 тону. За умов зупинення подальшого знецінення національної валюти цінова ситуація на ринку ячменю буде незмінною.

Коливання світових цін на пшеницю формує відповідну цінову динаміку внутрішнього

ринку. Також мають свій вплив ціни на продовольче зерно пшениці. Починаючи з другої половини вересня 2014 р., цінова ситуація на цьому ринку стабілізувалася.

Станом на 01 жовтня 2014 року внутрішні ціни на пшеницю 3 класу за умови поставки EXW склали 2410 грн за 1 тону. В подальшому суттєвий вплив на динаміку цін матимуть курс вітчизняної валюти відносно долара США та обсяг запасів продовольчої пшениці у країнах світу.

У 2014/15 МР досить гостро постає проблема з якісною структурою зерна пшениці. За даними Міністерства аграрної політики України станом на 1 вересня 2014 року частка продовольчої пшениці в проаналізованому обсязі цієї культури (14,6 млн тонн, або 62% від загального валового збору) складала 56%, тоді як у минулому році цей показник складав 68%. Якісні параметри пшениці у поточному сезоні характеризуються низьким вмістом білку, низькою кількістю та якістю клейковини у зерні через дощову погоду у травні – липні 2014 року. Крім того спостерігається значна ураженість пшениці фузаріозом та наявність великої кількості пророслих зерен. Таке зерно має досить обмежені терміни зберігання. Ці фактори зумовлюватимуть необхідність корегування наявних обсягів продовольчої пшениці до середини маркетингового року.

Зазначена ситуація постає особливо гостро зважаючи на досить значні обсяги експорту продовольчої пшениці. Станом на 10 жовтня 2014 року за даними Держветфітослужби у 2014/15 МР фактично вивезено 4135 тис. тонн пшениці I–V класу та ще 100 тис. тонн уже завантажено на кораблі, тоді як за весь попередній маркетинговий рік цей показник складав 7971 тис. тонн. Крім того існує ще контрактований обсяг зернових з поставкою у майбутніх періодах. Слід відмітити, що попит на продовольчу на світовому ринку зростатиме, оскільки у країнах ЄС у 2014/15 МР частка борошномельної пшениці знизилася до 59% порівняно з минулим сезоном, коли вона була на рівні 71%. Таким чином існує необхідність узгодження обсягів подальшого експорту продовольчої пшениці з найбільшими її експортерами з метою уникнення загрози критичного вивезення її за межі країни.

Обсяги продовольчого зерна у державних операторів України є ще недостатньо сформованими для забезпечення внутрішніх потреб. За даними Аграрного фонду станом на 08 жовтня 2014 року обсяг пшениці, що знаходиться на зберіганні, складає 920 тис. тонн, з них 720,6 тис. тонн, або 78,3%, продовольчої. Станом на кінець вересня 2014 року за даними Державної продовольчо-зернової корпорації України її заготівельними філіями було закуплено 479,5 тис. тонн пшениці, з якої 277 тис. тонн, або 58%, продовольчої. Таким чином станом на початок жовтня 2014 року під контролем держави знаходиться лише 998,6 тис. тонн продовольчої пшениці, при потребі 5250 тис. тонн.

Висновки і пропозиції. Незважаючи на те, що обсяги валового збору зерна у 2014/15 МР є досить значними, за високої волатильності світових цін виникає загроза у неповному забезпеченні внутрішніх потреб держави у продовольчій пшениці, низькому рівні доходності зернових в цілому. Ризиками у цій ситуації виступають негативні очікування щодо якісної структури зерна пшениці, нестабільна економічна ситуація, високі темпи вивезення зерна продовольчої пшениці за межі країни. Внаслідок цього проблему наявності продовольчого зерна слід жорстко контролювати з боку держави. Необхідно на рівні держави побудувати систему заходів, які б дозволили управляти ризиками, пов'язаними з високою волатильністю цін в сільськогосподарському виробництві, зокрема в зерновому. Мають передбачатися заходи щодо попередження чи пом'якшення наслідків для малозабезпечених верств населення та сільськогосподарських товаровиробників.

Список використаних джерел

1. Борхунов Н. Цены, ценовые отношения и ценообразование в АПК / Н. Борхунов, А. Зарук // АПК: экономика, управление. – 2011. – № 7. – С. 40–45.

2. Собівартість продукції, її доходність та рентабельність в сільськогосподарських підприємствах України, що очікуються в 2013 році (методика і розрахунки) / [Месель-Веселяк В.Я., Грищенко О.Ю., Душко М.П., Волосяк Ю.В.] ; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я.

Месель-Веселяка. – К. : ННЦ „ІАЕ”, 2013. – 104 с.

3. Макаренко М.П. Цінова політика як фактор підвищення дохідності аграрного виробництва в умовах світової організації торгівлі / М.П. Макаренко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 44–48.

4. Лукинов И.И. Эволюция экономических систем / И.И. Лукинов. – М. : Изд-во «Экономика», 2002. – 567 с.

5. Пасхавер Б.Й. Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку / Б.Й. Пасхавер // Економіка України. – 2007. – № 12. – С. 51–61.

6. Саблук П.Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК : [монографія] / П.Т. Саблук. – К. : ННЦ "Ін-т аграрної економіки", 2006. – 440 с.

7. Ушачев И. Конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции и продовольствия России в условиях присоединения к ВТО / И. Ушачев, А. Серков, С. Сиптиц, В. Чекалин, В. Тарасов // АПК: экономика, управление. – 2012. – № 6. – С. 3–14.

8. Ушачов И.Г. Внутренние и внешние аспекты конкурентоспособности продукции АПК в условиях региональной интеграции и глобализации / И.Г. Ушачев // Повышение конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции на внутреннем и внешнем рынках : V Международная научно-практ. конф. 13-14 июня 2013 : тезисы докладов. – Одесса, 2013. – С. 2–14.

9. Шпичак О.М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2012. – № 8. – С. 3–8.

10. Бойко А.В. Сільське господарство України у світовому економічному просторі / А.В. Бойко // Наука й економіка. – 2014. – № 1. – С. 97–102.

11. Высокая волатильность цен на выбранных рынках. Мониторинг и анализ цен на продовольствие [Электронный ресурс]. – ФАО, 2014. – Режим доступа : <http://www.fao.org/giews/food-prices/indicators>

12. Волатильность цен и продовольственная безопасность / [М.С. Свамнатан, М. Рахманьян, К. Бертини и др.]. – Рим : КВПБ, 2011. – 104 с.
